

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

TÁMOP-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0014

Élelmiszerbiztonság és gasztronómia vonatkozású egye-
temi együttműködés,

DE-SZTE-EKF-NYME

Marinka Melinda

Az identitásőrzés néprajzi vizsgálatá- nak lehetőségei a hungarikumok és a gasztronómia kontextusában

Módszertani tanulmány

Debrecen

2013

A tanulmány egy olyan sajátos közegben, marginális élethelyzetben kívánja az identitásőrzés néprajzi vizsgálatának lehetőségeit elemezni, amely a megszo-
kott hétköznapi cselekedetektől és eseményektől eltérő térben és időben zajlik.¹
A helyszín egy népművészeti tábor, amelynek jellegéből eredően már első ráné-
zésre feltételezhető az identitás fenntartására való törekvés jelenléte, hiszen első-
sorban a magyar nemzeti hagyományok kihangsúlyozását valósítja meg, ugyanak-
kor bemutatja a tábor megrendezési helyének lokális és regionális néprajzi sajá-
tosságait is. A tábor nyújtotta programok identitásőrző jellegének vizsgálatán túl
a táborlakók összetételének következtében lehetőség nyílik a lokális identitás
fenntartását szolgáló és első sorban a gasztronómiai vonalon megalkotott ha-
gyománytermelő események jellegzetességeit a néprajzi hasznosíthatóság tükré-
ben elemezni. A külföldön élő magyar és néhány egyéb nemzetiségű táborlakó
segítségével pedig néhány olyan a materiális és a virtuális térben megjelenő kap-
csolattartási, identitásformáló tényező értékelését is megvalósíthatjuk, amelyen
keresztül megfogalmazható a nemzeti hovatartozás kifejezése az elszármazott
magyarok körében.

A kutatott témakörök, így a népművészeti táborok néprajzi és kulturális kí-
nálata, az identitásőrzés mikéntje a külföldön és belföldön élő magyaroknál, illet-
ve a fesztiválozás helye ebben a folyamatban, mind olyan jelenségek, amelyek kö-
zös pontja a hungarikumok és a gasztronómia megjelenése, erőteljes kihangsú-
lyozása, előtérbe helyezése. Módszertani vizsgálatunk bemutatása ezért korláto-
zódik a hungarikumok és a gasztronómia fogalmi keretei közé, ugyanakkor a té-
ma kifejtése további, ide vonatkozó terminológia tisztázását is igényli, úgy, mint a
szokásrevitalizálás, a megalkotott hagyomány, a szellemi kulturális örökség, a
fesztiváljelenség vagy alapvetően az identitás formálása, megőrzése és maga a ha-
gyományőrzés.

A tanulmány tehát azoknak a módszertani eljárásoknak a számbavételére és
elemzésére vállalkozik, amelyekkel egy tábori körülmények között létező közös-
ségen keresztül az identitásőrzés megragadható, és amelyek közvetítésével a

¹ A kutatást és a tanulmány elkészítését a TÁMOP-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0014 azonosító
számú projekt, az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport és projekt az Európai Unió támogatásával,
az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Hall-ra hivatkozva fejti ki Sükala,
hogy a marginális és a lokális jelenségek kulturális jelentőségének megnövekedése a globalizáci-
óval szembeni egyik lehetséges ellenreakció, amely sok esetben a szájhagyomány útján megőr-
zött és továbbadott történelem életre keltése. Sükala 1998: 7.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

hungarikum és a gasztronómia témakör néprajzi vizsgálata megvalósítható. Eredményeképpen az ehhez hasonló sajátos élethelyzetek, mint a lokális vagy nemzetiségi fesztiválok, illetve a nemzeti identitást erősítő helyek és helyzetek kutatása lebonyolítható. Így egyes következtetéseinket a már meglévő empirikus adatok alapján vonjuk le, illetve további hipotetikus megállapításokat teszünk egy-egy résztéma további feltételezett vizsgálatának lefolytatásához, jelezvén a téma igen sokrétű és számos aspektusból megfogalmazható jellegét.

Fogalmi keretek

IDENTITÁSŐRZÉS – HAGYOMÁNYŐRZÉS

Alapvetően paradoxonnak tűnik, ha olyan fogalmak megőrzéséről beszélünk, mint amilyen az identitás és a hagyomány, amelyek állandó dinamikában léteznek, mégis ezek formálódása, vagy megőrzésére való törekvés, mint jelenség szinte a világ minden csoportjára jellemző módon elmondható, különösen a globalizációs hullámok kihívásaival szembe néző lokális társadalmak válaszreakcióiban tapasztalhatjuk.

Az identitás- és a hagyományőrzés fogalmainak meghatározásához és összevetéséhez induljunk ki a két alapfogalomból. A hagyomány klasszikus megfogalmazásban

„a közösségi magatartásformák és objektívációk nem örökletes programja, a kultúra invariáns-rendszere, a kultúra grammatikája. A hagyomány jelenléte emberi közösségek létének feltétele; az élők világában egyedül emberi közösségek sajátja, amennyiben ezek életvékenységét a genetikai kódokban rögzített programokon túl olyan szimbolizált jelrendszerek irányítják (pl.: nyelv), amelyek a megtanulás-elsajátítás folyamatában válnak a különféle típusú (szociális, etnikus) közösségek tagjainak birtokává, szervezik ezek viselkedését. A hagyomány nem egyéb tehát, mint a szimbolizált jelrendszerek összessége.”²

Amíg a paraszti társadalom működésére ez a fogalmi keret elfogadottnak tűnt, addig a modernizálódott társadalmak szokásrendszerének áramlására egyfajta újraértelmezett formát kell alkalmaznunk, hiszen a hagyományból elhalt és élő jelenségeket egyszerre kell számba vennünk, illetve erre alapozva a felélesztés fogalmának megjelenését is a hagyomány részeként kell értelmeznünk.

² Istvánovits 1979: 393.

Az élő néphagyomány még észlelhető jelenségei mellett a folklorizmus különböző megnyilvánulásait figyelhetjük meg, amelyek első körben a táncházak és a hagyományörző táborok formájában valósultak meg.³ Ezen előbbi egyfajta alulról jövő kezdeményezésként már a 1970-es években megindult, és vele együtt a népzenei együttesek létrehozása mutatta a városi ifjúság, illetve értelmiség újra feléledő igényét a népi kultúra értékei iránt.⁴ Ez a folyamat a rendszerváltás után csak még inkább kivirágzott és a határátlépések egyszerűbbé válásával a határon túli magyarság körében is egyre alkalmazhatóbbá vált, mint értékmentő lehetőség. A hagyományelemek ilyen jellegű felélesztése egyre inkább a magyarságtudat megjelenítésének eszközévé vált.

„Az eredet, az érdeke és a konvenció egysége megerősíti a közösség identitását, a figyelmet, a csoportot egységére és más csoportoktól való különbözőségére irányítva. Az írott történelem nélküli népek szóbeli hagyományaik felélesztésével és a hagyományok új formáinak megteremtésével kutatják saját múltjukat. Az identitásformáló tevékenység éppúgy megjelenik a mitológiában és a vallásban, mint a mindennapi életben és a hétköznapi cselekvésekben. Amikor pedig ténylegesen identitássá válik, a hétköznapi gondolkodás a múltat szimbolikus hatalommal ruházza fel, és ezt összefoglalóan hagyománynak nevezi.”⁵

A fentiek értelemszerűen generálják a kérdést, hogy ez esetben a hagyományörzés az identitásörzés része lenne, és krízishelyzetben egymás kiegészítői? A nem marginális helyzetben a hagyomány az identitás folyamatos fenntartásának eszköze.⁶ Amíg a hagyomány átadásának természetes közegében az átadás-átvétel folyamata „tudatlanul” zajlott, addig az identitás fenntartása biztosított volt, hiszen a hagyományelemek állandó újratermelését valósította meg. De a hagyományozódás természetszerű lefolyásának módosulásával az identitást biztosító elemek leépülését láthatjuk. A hagyományelemek felélesztése, mesterséges fenntartása révén ugyanakkor nem a folyamat visszafordításának megoldását kell látnunk, hanem egy újabb, a hagyományozódáshoz hasonlóan működő jelenséget, amely annak funkcióját kívánja átvenni, és amely az identitás megőrzésének eszközévé válik a kulturálisan plurálissá váló társadalmakban. Terminológiailag ennek a folyamatnak a megnevezésére alkalmazható a szokásrevitalizálás és az „újratermelt hagyomány” fogalma.

³ Karácsony Molnár–Tátrai 2000: 645.

⁴ Karácsony Molnár–Tátrai 2000: 646.

⁵ Siikala 1998: 2.

⁶ Hoppál 2008: 13.

DEBRECENI EGYETEM

ÚJ SZÉCHENYI TERV

SZOKÁSREVITALIZÁLÁS

A *szokásrevitalizálás* a hagyományok felélesztésének árnyaltabb kifejezése. Azt a folyamatot takarja, amelyben a Schell Csilla „*revitalizált*”⁷ ünnepek meghatározása alapján egyfajta „*revitalizálódás*” megy végbe, és amely a helyi hagyományok újjáéledését tükrözi általában az emlékezetben meglévő elemek segítségével. Egy-egy lokális társadalmon belül jellemző módon jelenik meg a folyamatot indikáló aktív cselekvők csoportja. Egyfajta aktor szerepben jelennek meg a csoport tagjai, akik a szokások felelevenítése érdekében tevékenykedő egyénként emelkednek ki a lokális társadalmakból. A csoportot tehát tevékenységi körük alapján lehet a lokális közösségen belüli egyszerű aktív és passzív résztvevőktől elkülöníteni, és a tevékenység célzatából eredően, vagy sokkal inkább irányultságából fakadóan, amely az identitásörzés eszközeként értelmezendő, lehet a csoportot *szokásrevitalizáló* névvel illetni. Olyan személyek tartoznak ide, akik nem csak mindennapi életükben vállalják fel a csoport kulturális mintáinak, etnikai karakterjegyeinek kihangsúlyozását, hanem tudatosan koncentrált, dinamikusabb cselekvésekkel jelzik létüket egyrészt a kívülállók, másrészt a saját csoporttagok felé. A hagyományörző csoporttól annyiban különböznek még, hogy nem végeznek speciális tevékenységet, és nem a tradicionális értelemben működő speciális (egyéni leg megalkotott) hagyományelemek felélesztését célozzák meg, hanem olyan szokáscselekményeket, amelyekkel egy közösség minden tagja képességeitől függetlenül is azonosulni tud. Olyan szokások felelevenítését valósítják meg, amelyek egykoron a mindennapok részét képezték.

„MEGALKOTOTT” ÉS „ÚJRATERMELT HAGYOMÁNY”

A „*megalkotott*”⁸ vagy „*újratermelt hagyomány*” jelensége korántsem a 20–21. század vívmánya, annak ellenére, hogy a legtöbbet az elmúlt 50–60 év távlatában hallottunk róla. E fogalmak kontextusában alapvetően minden olyan élethelyzet értelmezhető, amely tudatos identitásépítő mechanizmusok működtetését feltételezi, és feladatként jelöli ki az egyes csoportok önreprezentációját, illetve eszközszerű alkalmazásával a tradicionális jelenségek kollektív tudaterősítő jellegének kiaknázását. Hiátus pótlásáról beszélhetünk, amely kifejezetten akkor jelenik meg, amikor egy adott kulturális környezet megváltozik, vagy amikor maga a kultúra

⁷ Vö.: Schell 2009: 141.

⁸ Vö. Pusztai 2003: 9–23.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

hordozója kilép a korábbi életteréből és egy új társadalmi, illetve ökológiai környezet részévé válik. Ekkor az új kölcsönhatások révén „új hagyomány” kiépülésének lehetőségét illetve kényszerét figyelhetjük meg a változások tükrében, függetlenül attól, hogy mennyire erősen ragaszkodik az adott csoport a magával hozott, internalizált szokáselemekhez.

Az identitását elvesztő, vagy az elvesztéstől féltő közösségekben bevett gyakorlattá válik az új ünnepi alkalmak és vele együtt újszerű rituálék konstruálása, erősítvén ezzel csoportkohéziójukat, újrajelölve létüket az adott (korábban elfoglalt) térben, vagy éppen a gyökértelenség helyzetétől féltve megkapaszkodási lehetőséget kialakítva. A meglévők, vagy „régiek” mellett „új ünnepek”, „újszerű szokások” bevezetésével találkozhattunk, amely új értelmezési keretek megalkotását igényelte a szaktudományos kutatók részéről. A „kitalált hagyomány”⁹ kontra „régiké”¹⁰ két szembenálló pólusból kiindulva ugyan, de egységet alkotva határozta meg az új idők identitásőrző gyakorlatát. Két forma valósult meg az egyes csoportok elbizonytalanodott léthelyzetéből kialakuló kulturális reflexiójában: egyrészt az újító gyakorlatformákat kapcsolták egy már korábban meglévő eseményhez – így keresve kapcsolódási pontot az újító gyakorlat saját csoporton belüli legitimálásához, másrészt az újító formákhoz megteremtették a múlttal való folytonosságot, ha az már megszakadt, vagy csak csökevényes állapotában élt volna.¹¹

Az identitásválság kríziskezelésének mintázatai körvonalazódtak ezekben a cselekmény- és eseménysorokban, amelyekben az elfeledett ünnepek, szokáscselekmények felélesztése mellett, mintegy megerősítő funkcióval új ünnepi rituálék megalkotását láthatjuk, és amelyek a 20. század végi, illetve a 21. század eleji társadalmi változások következtében kialakult lokális és etnikus kötődés, illetve marginális helyzetbe került, elvándorolt csoportok, személyek esetében a nemzeti identitáshoz való ragaszkodás újraértelmezésének szinte már követelményei. Ezeknek az ünnepi alkalmaknak a megteremtése alapvetően az elmúlóban lévő hagyományozódás (*Tradierung*) rögzült gyakorlatainak hiányában, „pótcselekvésként” szolgálnak. Természetükénél fogva funkciójuk a múlt összekapcsolása a jellel és a jövővel.¹² A csekély konzerválódott szokások mellett, mint „megalkotott hagyományelemek” jelennek meg az eleve több pólus mentén felépített új-szerű, illetve felújított ünnepi alkalmak a „megalkotott hagyomány”, illetve „újra termelt hagyomány” komplexumában.

⁹ Lásd: Kovács 2006.

¹⁰ Erik J. Hobsbawm fogalmi meghatározására utal Schell. Vö. Schell 2009: 141.

¹¹ Vö. Schell 2009: 141–142.

¹² Barna é. n.

FESZTIVÁLJELENSÉG

A fesztivál kifejezés eredetileg ünnepi játékokat, ünnepi előadásorozatot jelentett,¹³ ilyen értelemben pedig nyilvánossá tett közösségi alkalom, amely több mindent foglalhat magában.

„... periodikusan ismétlődő ünnep, mely összetett rituális formákból és eseményekből áll? ... „és láthatóan vagy rejtett módon bemutatja a közösség tagjainak identitását...”¹⁴

Amíg a tradicionális értelemben vett ünnepi alkalmak a maguk kulturális környezetében sajátos elnevezéssel éltek, addig a modernizálódott világban az ilyen nyilvánosságra hozatal bármilyen formát is öltött, megkapta a fesztivál jelzõt, amely a kifejezés torzulását vonta maga után, így nem minden esetben egyeztethetõ össze az ünnep fogalmának értelmezéseivel. A hétköznapiól ugyan eltérõ, de igen sokrétû, mondhatni túldimenzionált állapotot sejtet, amely a fesztivál jellegétõl függõen engedi az ünnepi jelzõ alkalmazását. A fesztiválok szerteágazó üggyé váltak, mint a 21. század legpiacképesebb kulturális „áruinak” egyike,¹⁵ ahol a kulturális sajátosságok nyilvánosságra hozatala, ünnepi alkalmak keretében valósul meg, mintegy reprezentációs jelenség. A kulturális elemek áramoltatása, a kultúraátörökítés szempontjából hordozóértékük nem egyértelmû, ugyanakkor a fesztiválok megvan az identitásválasztást tükrözõ szimbolikája.¹⁶ Ilyen értelemben egy olyan sokrétû esemény, amely a résztvevõ közösségrõl sok mindent elárul, de a globalizált jelenségek egyre nõvõ termékeinek (nem feltétlenül tárgyi eszköz, hanem kulturális produktum) beáramoltatásával nem minden esetben domborodnak ki a helyi sajátosságok. A lokális identitás megfogalmazásának eszközeként ezért választanak általában egy táji ételkülönlegesség mentén megragadható szimbolikus önkifejezési formát, amellyel könnyebben azonosulva megalakíthatják az egyes helyi közösségek sajátos, „egyedi” ünnepi alkalmait. Az ilyen rendezvények résztvevõirõl pedig feltételesen elmondható, hogy együtt közösséget alkotnak, amely az azonos világlátáson alapul és ilyen értelemben identitásuk kifejezésének egyik formája lehet.¹⁷

¹³ Szabó 2011: 18.

¹⁴ Falassi-t idézi Szabó. Szabó 2011: 20.

¹⁵ Benedek–Stark 2009: 43.

¹⁶ Vö. Szabó 2011: 11.

¹⁷ Vö. Szabó 2011: 20.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

GASZTRONÓMIA

A gasztronómia szó népszerűségének köszönhetően egyszerűen megfogalmazható terminológiának tűnik, többféle olvasata miatt azonban korántsem könnyű feladat meghatározni. A gasztronómiai lexikon szerint görög eredetű szó, amelynek jelentése egyrészt az ételek és italok szakértő ismerete, másrészt a szakácsmesterség és a felszolgálat művészete, illetve az étkezés kultúrája.¹⁸ Az idegen szavak gyűjteménye szerint szakácsművészet, a szakácsmesterség tudománya, de van, aki kulturális univerzálénak tekinti, amely a kulturális identitás része.¹⁹ Gyakran a magyar gasztronómia kifejezést az ételekben felhasznált alapanyagok összetétele szerint határozzák meg, így gasztronómiánk alapjait a közismert *sertés-sír–vöröshagyma–fűszerpaprika* hármas összetevő mentén jellemzik.²⁰ Ilyen értelemben kérdés az, hogy a modernizálódott társadalom táplálkozási kultúrájára alkalmazott gasztronómia fogalma a paraszti társadalom táplálkozáskultúrájával összeegyeztethető-e? Sok esetben szinonimaszerű párhuzamállítást láthatunk a magyar gasztronómia és a magyar népi táplálkozás között, mind a kettő a maga idején és fogalmi keretein belül identitásformáló tényező. Ha összevetjük, akkor úgy beszélhetünk gasztronómiai identitásról, mint amennyire a népi táplálkozáskultúra is meghatározhatta egy-egy csoport azonosságtudatát. Amíg ennek helye és ideje a paraszti társadalomban egyértelmű volt, addig modern társadalmunkban erre külön alkalmat szerveznek. Ha létezik ilyen értelemben gasztronómiai identitásunk, amely adott esetben az étkezési, ételkészítési hagyományokra való fokozott odafigyelést és gyermekeinknek való továbbörökítést érthetjük,²¹ akkor az az ünnepi étkezéseken és a gasztronómiai fesztiválokön megfigyelhető.

HUNGARIKUM

A Magyar Közlöny 2012. évi 42. számában a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról közölt 2012. évi XXX. törvény az alábbiakat tartalmazza a fogalomról:

¹⁸ A Gasztronómiai lexikonra hivatkozik Sándor 2012: 10.

¹⁹ Szécsiné Járási 2009: 309.

²⁰ Vö. Szécsiné Járási 2009: 311.

²¹ Szécsiné Járási 2009: 313.

„Hungarikum: gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási és nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egységével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye,

- a) amelyet belföldön és külföldön is egyaránt a magyarság eredményeként, kiemelt értékeként tartanak számon, vagy
- b) amely védett természeti értékek, vagy
- c) amely kiváló nemzeti termék, vagy
- d) amelyet az e törvény végrehajtására kiadott jogszabályban meghatározottak szerint végzett egyedi értékelés eredményeként a Hungarikum Bizottság (a továbbiakban HB) hungarikummá minősít, vagy amely e törvény erejénél fogva hungarikumnak minősül;²²

Hungarikumok gyűjteménye:²³

- a) Agrár- és élelmiszergazdaság
 1. Pálinka
 2. Törkölypálinka
 3. Csabai kolbász vagy Csabai vastagkolbász
 4. Magyarországi Tokaji borvidéken előállított Tokaji aszú
 5. Hízott libából előállított termék
 6. Gyulai kolbász vagy Gyulai páros kolbász
 7. Szikvíz
- b) Egészség és életmód:
 1. Bérés csepp és Bérés Csepp Extra
- c) Épített környezet
- d) Ipari és műszaki megoldások
- e) Kulturális örökség
 1. A táncbázis módszer, mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje
 2. Mohácsi busójárás, maszkos télíző szokás modellje
 3. Sohymászat, mint élő emberi örökség
 4. A Matyó népművészet – egy hagyományos közösség bímzés-kultúrája
 5. Budapest – a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrássy út
 6. Hollókő ófalu és környezete
 7. Az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és természeti környezete
 8. Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta
 9. Pécs (Sopiana) ókeresztény temetője
 10. Fertő / Neusiedlersee kultúrtáj
 11. Tokaji történelmi borvidék kultúrtája
 12. Herendi porcelán

²² Magyar Közlöny 2012: 8117.

²³ A hungarikumok gyűjteményét lásd: <http://elelmiszerlanc.kormany.hu/hungarikumok-gyujtemeny> (2014.01.09.)

13. *Magyar operett*
14. *Kassai-féle lovasíjász módszer*
- f) *Sport*
 1. *Puskás Ferenc, mint világszerte ismert műve és életműve*
- g) *Természeti környezet*
 1. *Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai*
- h) *Turizmus és vendéglátás*
 1. *Karcagi birkaipörkölt*

Amíg a hivatalosan meghatározott formában többféle jelenség, esemény, természeti és művészi alkotás is szerepel, addig a köztudatban lévő hungarikum megfogalmazása sokkal szűkebb keretek közé korlátozódik. Az esetek többségében azokat az elterjedt sztereotipikus jegyeket sorolják ide, amelyeket még a körülöttünk élő népek is a magyarság szimbolikus megjelenítésének eszközeként értelmeznek, és amelyek sokkal inkább gasztronómiai vonalon megfogalmazhatók: *pálinka, paprika, gulyás*, illetve alkalomszerűen a *Pusztta* és a *Balaton*.

SZELLEMI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

A hungarikumokkal szoros kapcsolatban áll a szellemi kulturális örökség fogalma. Amíg előbbieket sokkal inkább tárgyi vonalon mutatják be kulturális jellegzetességeinket, nemzeti hagyományainkat, addig utóbbiak a tudáskészlet egyedisége, és annak termékei válnak hangsúlyossá. A szellemi kulturális örökség hivatalos megfogalmazása:

„...olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színpont –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatunkra és a történelmükre adott válaszként állandóan újratestívenek – az identitás és a folytonosság nyújtja számukra, így módon segítve elő a kulturális sokszínűséget és emberi kreativitás tiszteletét.”²⁴

Mindez olyan területeken nyilvánulhat meg, mint:

- a) *szóbeli hagyományok és kifejezési formák, beleértve a nyelvet is, mint szellemi kulturális örökség hordozóját,*

²⁴ <http://www.szellemiorkoseg.hu/index.php?menu=11&m=unesco> (2014.01.09.), illetve Csonka Takács (szerk.) 2006: 44.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

- b) *előadóművészetek,*
- c) *társadalmi szokások, rítusok és ünnepi események,*
- d) *a természetre és a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok,*
- e) *hagyományos kézművesség.*²⁵

Jelen tanulmány szempontjából számunkra leginkább a táncház módszer, mint hungarikum és mint a szellemi kulturális örökségünk része emelendő ki.

A TÁNCHÁT MÓDSZER, MINT HUNGARIKUM

A táncház klasszikus értelemben vett hagyományos formája a mezőszéki Szék településről ered, ahol a fiatalok hetente több alkalommal és a település több helyszínén egyszerre is szerveztek összejöveteleket. Ezt az 1970-es években még élő néphagyományként dokumentált jelenséget próbálták meg a budapesti táncfolkloristák, koreográfusok adaptálni, így az elsők között Novák Ferenc a budapesti Bihari Táncegyüttes akkori vezetője széki mintára hozott létre Budapesten táncházat. Az első tapasztalatok azt láttatták, hogy a résztvevő együttesek tagjai a korábban megtanult koreográfiák táncfolyamatain kívül nem képesek improvizatív jelleggel táncolni, úgy, mint ahogyan a mintaként tapasztalt széki táncalkalmakon a fiatalok tették. Ennek következtében Martin György és vele együtt Tímár Sándor olyan pedagógiai módszert dolgoztak ki, amellyel a felgyűjtött táncok az eredetihez hűen és élvezhetően megtanulhatók. Mindehhez hozzájárult Halmos Béla és Sebő Ferenc vállalása, amelyben az autentikus népzene el-sajátítására törekedtek, és ezzel együtt megvalósították a kialakulóban lévő táncházak zenei kíséretének alapját is. Mindez több együttes megalakulását eredményezte, így pl. a Muzsikás, és a kutatott táborunk névadó együttese a Téka népzenei együttes megszületését is.

Az élő zenei kíséret mellett a módszer népszerűségét annak is köszönheti, hogy Tímár Sándor szorgalmazására nyilvánossá tették a táncházat a laikus emberek számára is, így feltételezték, hogy bárki el tudja sajátítani az egyes táncleépéseket.²⁶

Az egyre gyakoribbá és népszerűvé váló szórakozási lehetőség ekkor nem csak az újdonsága miatt volt sikeres, hanem az akkori rendszerben egy újszerű eszközként értelmezték a nemzeti kötődés kifejezésére.²⁷ A táncház egy jellegze-

²⁵ Csonka Takács (szerk.) 2006: 44-45.

²⁶ Diószegi 2012: 10.

²⁷ Diószegi 2012: 11.

tesen közép-európai jelenség lett, amely a 20. század magyar fiatalságának identitáskereső és azt megtaláló mozgalmává nőtte ki magát. A mozgalom később meghatározta az elszármazott és a határainkon belül élő magyarság identitásformálását is. A résztvevőknek óriási erőt és tartást adott, hasonlóan az amerikai Woodstock-hoz.²⁸

Népzenei és néptánc-mozgalomként indult, azonban az 1980-as évekre olyan teljes népművészeti mozgalommá nőtte ki magát, amelyben a résztvevők – a Kárpát-medence paraszti kultúra bármelyik ágát művelve – hátat fordíthatnak a 20. század elidegenedett, embertelenné váló nagyvárosainak, és a paraszti közösségek emberközeli világát, annak életérzését választják. A határon túli magyaroknál is egyre elterjedtebbé váltak a táncházak, amelyek esetében a kisebbségi lét-helyzetből fakadóan még intenzívebb volt a nemzeti jelleg kihangsúlyozására való törekvés.²⁹ Sajátos társadalmi réteg kirajzolódását követhettük, amelyben a táncházas mozgalom lányai stilizált népművészeti ruhakölteményekben, legényei kocás ingben és illetve farmer nadrágban jelentek meg.³⁰

Téka – egy népművészeti tábor néprajzi kutatásáról

A TÁBOR TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZI KÍNÁLATA

A Téka Népművészeti Tábor (közismertebb nevén Téka tábor) nevét a Téka Népzenei Együttestől kapta. Az együttes 1984-ben az Őrségben szervezte legelső táborát, majd az azt követő évben új helyszín keresésére kényszerültek. Ennek köszönhetően jutottak el Nagykálló–Harangodra,³¹ ahol a nagykállói városi vezetőség és a helyi művelődési központ közreműködésével sátras („nomád”) táborhelyet alakítottak ki. Elképzelésükben olyan célok szerepeltek, amellyel a megfelelő környezeti feltételek mellett megvalósítható, olcsó, a „kispénzű” családok számára is elérhető üdülési lehetőséget tudtak biztosítani.³²

²⁸ Diószegi 2012: 11.

²⁹ Diószegi 2012: 12.

³⁰ Vö. Juhász 1997: 4–5.

³¹ Harangod település történetéről lásd Harsányi Gézáné leírását. http://www.nagykalloharangod.hu/content.php?pageparent=harangod_tortenete (2014.01.09.) A jelenleg üdülőövezetként működő terület egy 156 hektár vízfelülettel rendelkező víztározót, 237 hektár zöldterületet és 26 hektárnyi telepített erdőt foglal magába. TÉKA Tábor 2008. (programfüzet)

³² Az együttes az 1976-ban alakult, tagjai Lányi György, Vizeli Balázs, Havasréti Pál, Tárnoki Beatrix. TÉKA Tábor 2008. (programfüzet) illetve http://www.nagykalloharangod.hu/content.php?pageparent=teka_tabor_tortenete (2014.01.09.)

A nomád sátorozás egy öntevékeny, de intézményes háttérrel rendelkező üdülést nyújtott, ugyanakkor a tábor alapvető lényege, egy olyan hely kialakítása, ahol a magyar népzene és néptánc, illetve a népi kismesterségek egyszerre, egy időben megtalálhatók, választásos alapon megtanulhatók és gyakorolhatók.³³ Az első harangodi Téka tábor az egyszerű tópart, erdővidék és dombos lankák között zajlott, majd 1986-ban elkezdődött az állandó épületek létesítése, amelyek közül elsőként táncsűr építésére vállalkoztak. A csűr az azt követő épületegységekkel együtt Ekler Dezső tervei alapján készült, jellegzetességük, hogy ötvödik bennük a Makovecz építészeti stílus a helyi környezeti és kulturális tényezőkkel. Így a térségi néprajzi értékek tükröződnek az épületegységben, amelyben a csűr például a Felső-Tiszavidéken elterjedt szárazmalmok szerkezeti felépítését követi, és a többi deszka-zsindelyfedésű ácsolt épülettel együtt az alföldi szállás-épületek korcos nádfedését idézik.³⁴

A tábor történetében jelentős mérföldkövet jelentett a 2000-ben meghozott döntés, amelynek következtében az alapító népzenei együttes 15 év után helyszínt módosítva áthelyezte programjait. A helyi városi vezetőség számára új kihívást jelentett egy hasonló karakterű tábor kialakítása, egy teljesen új névvel, de a már megszokott célkitűzésekkel a helyszínhez mégis csak ragaszkodó látogatók számára. 2000 és 2006 között így Kaláris néven rendeztek népművészeti tábort Nagykálló-Harangodon, majd 2007-ben a Téka együttesel folytatott egyeztetések következtében visszanyerte a tábor a Téka elnevezést.³⁵

A programokkal (népi gyermekjátékok, táncitanítás, agyagozás, bőrművészet, fafaragás, gyöngyfűzés, csipkeverés, csuhézés, gyékényezés, nemezelés, szövés, vesszőzés, kovácmesterség, kemencézés) a szervezők egy olyan „bázis” kialakítására vállalkoztak, ahol a magyar paraszti társadalom és kultúra hagyományai feleleveníthetők, újraélhetők.³⁶ Ugyanakkor egy egységes napirendet kialakítva igyekeztek a táboréletet szabályozni, amelyben több évre visszamenőleg azonos időben és helyen találja meg az érdeklődő a különböző foglalkozásokat.

Napirend:

8:00–9:00	reggeli
9:00–10:00	népi gyermekjátékok
10:00–13:00	táncitanítás
10:00–12:30	kézműves foglalkozások
13:00	ebéd

³³ TÉKA Tábor 2008. (programfüzet)

³⁴ TÉKA Tábor 2009: 6–7. (programfüzet)

³⁵ TÉKA Tábor 2008. (programfüzet)

³⁶ TÉKA Tábor 2009. (programfüzet)

DEBRECENI EGYETEM

ÚJ SZÉCHENYI TERV

14:00–15:00	kemencézés
15:00–18:30	táncitanítás
16:30–18:30	kézműves foglalkozások
19:00	vacsora
20:00–21:00	gyermektáncház
21:00	táncház

A tábor hosszú ideig két külön álló, egy-egy hétig tartó turnusban szervezte meg a gyermekeknek és a felnőtteknek, családoknak szóló programsorozatát, amely az elmúlt évekre egybeforrva bő egy hét időtartamra szól kicsiknek és nagyoknak egyaránt. A fent említett programokat és szemléletmódot megtartva néhány éve a tábor új programot épített be kínálatába, amely a szokások felújítását szorgalmazta. Az úgynevezett tematikus napon arra törekedtek a szervezők, hogy olyan, a Nyírségben elhalt szokáscselekményeket elevenítsenek fel a táborlakókkal együtt, amelyek már a helyiek számára is lassan az ismeretlen homályába vészett jelenségek. Az egyéb területről érkezők számára kuriózumként jelenhet meg, hogy szerepjátékszerűen átélhetik egy-egy tradicionális jelenség lefolyását. A 25 éves jubileumi tábor idején 25 órás táncházat szerveztek, majd 2010-ben az emberi élet legnagyobb fordulóját elevenítették fel a nyírségi-hajdúsági lakodalmi szokások revitalizálásával. 2011-ben az gazdasági év egyik legfontosabb állomásának munkafolyamatait tapasztalhatták meg a táborlakók, amikor is az aratáshoz és a kenyérfőzéshez fűződő szokáscselekményekben vettek részt. Az ezt követő évben a helyi gazdálkodás egy újabb mozzanatát ismerhették meg, a burgonya betakarításának és feldolgozásának fázisain keresztül, legutóbb pedig egy 20. század eleji vásárban találhattuk magunkat.

Ez az alapján véve hagyományörző tábor olyan népszerűséget nyert el, hogy a Kárpát-medencében élő magyarság mellett az elszármazott magyarok kiváltképp kedvelt üdülési helyévé vált, amely nem csak az egyszerű szórakozást, pihenést nyújtotta a jelenlévőknek, hanem több generáción keresztül továbbított identitásörző lehetőséget is. Több külföldön élő magyar család nemzeti identitásának megőrzésében kiemelt jelentőségű állomás, hiszen ez az a hely, ahol a tradicionális kulturális közegben létező közösségek kohézióját élhetik meg, azokat a nemzeti hagyományelemeket sajátíthatják el, amelyekre az új hazában már egyáltalán nincs, vagy csak csekély lehetőség nyílik. A tábor tehát a szellemi kulturális örökség továbbadásának színtere, ahol a hagyományos kézműves tudás mellett a táncagyományunk átmenekítése folyik a jövő nemzedék számára. Az elszármazott, kitelepült magyarok úgy, mint ahogy sokan a hozzájuk hasonló helyzetben lévő, más népcsoportokhoz tartozó diszpóra esetében, a változás folyamatában igyekeznek saját identitásukat összerakni, megteremteni vagy a meglévőt újra-

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

formálni, leginkább a hagyományok és a múlt felhasználásával,³⁷ amelyhez a tábor intenzív kereteket nyújt, mint egy jól működő mikrofalu.

A KUTATÁS MÓDSZERTANI TAPASZTALATAIRÓL AZ INSIDER ÉS OUTSIDER HATÁRMEZSGYÉJÉN

A tábor profilját mélyebben áttekintve jól láthatjuk, hogy néprajzi értelemben számos aspektusból vizsgálható, jelen tanulmány ugyanakkor kiemelt hangsúlyt helyez a magyarságtudat megőrzését szorgalmazó cselekvésekre, illetve az ezzel összefüggésben álló gasztronómiai sajátosságokra és a hungarikumok megjelenésének mérésére. A kutatás alapvető kiindulópontja az első szokásfelelevenítő tematikus nap, amely egészen napjainkig vezeti a táborban zajló eseményeket, így egy 2009 és 2013 közötti empirikus kutatást mutatunk be. A 2009-es események rekonstruálásánál az emlékezetben rejlő információk előhívása valósult meg. A 2010-es résztvevő megfigyelés kimondottan csak a tematikus napra korlátozódott, így az adatgyűjtés elsősorban fotódokumentáció készítésében merült ki, és csak rövid strukturálatlan beszélgetések adtak támpontot. A 2011-és 2012-es kutatás már alapvetően a tábor történetére, illetve a magyar nemzeti hagyományok és a szokások felelevenítésére vonatkozott. A 2012-es tábor ideje alatt a tematikus, *krumpilis nap* megfigyelése mellett félig strukturált interjúk készítése történt. A 2013-as tábor már mindentől átfogóbb vizsgálatot nyújtott, hiszen ekkor már, mint oktatóterep funkcionált, így egyszerre több kutató készített egy időben félig strukturált interjúkat a táborlakók több mint 10%-al, a gasztronómiára és a hungarikumokra fókuszáló kérdéssor segítségével.

A terephelyszín a Nagykálló–Harangodon létesített Téka tábor, amely a vizsgált időszakban 9 nap 8 éjszakán át zajlik minden év júliusának második felében. A tábor jellegéből adódóan úgy működik, mint egy fiktív mikrotelepülés, ahol a lakóházakat sátrak helyettesítik. A falu központját jelentő szakrális tér itt a terület közepén álló táncsűr, ahol a különféle közösségi tereket az étkező, a büfé és a mosdó épülete biztosítja, és ahol a település vezető elitjének a táborszervezők feleltethetők meg. Így a tábori információs épület, úgy, mint egy település hivatala működik, és a foglalkozásvezetők a falusi társadalom specialistáiként jelennek meg. A tábor résztvevőinek száma több évre visszamenőleg átlag 400–600 fő között mozog és a rendszeres visszajáróknak köszönhetően a sátrak felépítése, mint időszakos lakóotthonok a települési lakóövezetnek megfeleltethető utcás

³⁷ Vö. Siikala 1998: 1.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

eloszlásban látható, ahol külön lakóközösségek, szomszédok alakultak ki. Az újonnan érkezők csak időszakosan minősülnek a tradicionálisan alkalmazott szóhasználat szerint „idegennek” és éppen úgy épülnek be a tábori lakóközösségbe, mint ahogyan az a paraszti társadalom gyakorlatában megszokott volt.

A tábor, mint mikroközösség egy olyan megkonstruált sátorfalu közösségét látatja, mely az adott idő, tér és a jelenlét céljának értelmében egy homogén társadalmi réteg képét tükrözi, de úgy, mint ahogyan a lokális falusi társadalmakban, itt sem beszélhetünk teljes homogenitásról, hiszen eredendően olyan egyének, családok közösségé formálódásáról van szó, amelynek tagjai a világ számos pontjáról érkeztek. Ilyen szempontból különbözőnek tekinthetők, ugyanakkor összeköti őket a magyar nemzeti hagyományok ápolásának igénye.

A kutatás szempontjából a terephelyszín ideálisnak tűnt egyrészt az adott térben és időben megfogalmazott nemzeti, kulturális értékek megőrzését szolgáló jelenségek vizsgálatára, illetve az elszármazottak új hazájában megjelenő identitásépítő jelenségeinek mérésére is. A helyszín lehetőséget biztosít egyfajta nemzetközi mintavételre, hiszen mint egy miniatűr magyar „világfalu” egzisztál, ugyanakkor nem tekinthető egyértelműen reprezentánsnak, hiszen az itt megszülető eredmények nem adnak teljes képet, csak megközelítő adatokat láttatnak. De egyértelműen jelzik az elszármazottak és a helyiek közös alapvető problémáját a nemzeti hagyományok szerepének és a valahova tartozás jelentőségének felértékelődését, amelyben a múltbéli kapocs megteremtése, vagy megkeresése kap kiemelt hangsúlyt.

A kutatás alapvetően a tábor jellegéből és a téma jellegéből adódóan több irányba elmozdulhatott volna, hiszen az itt megjelenő néprajzi jelenségek tárháza számtalan, de az árnyaltabb kép elnyerése érdekében két olyan tematika mentén folyt vizsgálatunk, amelyek az elszármazott magyarság tekintetében is gyakrabban alkalmazott imázsselemekre³⁸ épülnek. Ez pedig a gasztronómia és a magyar népi táplálkozás, illetve a táncház módszer, mint hungarikum és mint a szellemi kulturális örökségünk (az Unesco) hivatalos része.

A „Téka-kutatás” több fázisra oszlása egyrészt jelzi, hogy ha egy ilyen jellegű népművészeti tábor vizsgálatát tervezzük, akkor több éves, periódusos kutatómunkával kell számolnunk, amelyet alapvetően meghatároz az a tény, hogy a résztvevő megfigyelések elvégzése csak arra az egy hétre korlátozódik, amikor a tábort tartják. De ez nem jelenti azt, hogy a résztvevő megfigyeléseken túl nem folytathatjuk a vizsgálatokat egyéb módszer bevonásával. A helyzet adja a lehetőséget, hogy az év egyéb részében többféle kommunikációs csatorna kiaknázásával

³⁸ A magyar imázsselemről lásd: Legyes 2009: 41–93.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

vegyük fel a kapcsolatot a már korábban megismert személyekkel. Adott esetben ez a tény átírja az adatgyűjtés klasszikus formáját, hiszen az alapvetően felvett, csak tudományos célra felhasználni kívánt személyes adatok lejegyzése nem csak a név, születési név, lakcím, foglalkozás, és felekezeti hovatartozás megkérdezésére korlátozódik, hanem az internetes elérhetőségek (email cím, kapcsolattartás kiépítése a különböző közösségi portálokon), illetve a telefonszámok rögzítése is szükségszerű.

A tábor kutatása nem csak a fentiek mellett igényelte a többszöri jelenléte, hanem a téma kutathatóságának beigazolása végett is, még abban a sajátos helyzetben is, mint az enyém, ahol a kutató egyfajta *duplán marginális személy*³⁹ minőségében jelent meg. Az *insider* és *outsider* határmezsgyéjén ragadás pedig annak köszönhető, hogy a választott terep szülővárosom, Nagykálló. Adott esetben felmerült az ilyenkor megszokott *homeblindness*, az ismerőssel szembeni vakság, amely az ismerős környezetben végzett kutatások hátránya.⁴⁰ Ugyanakkor igyekeztem a saját, majdhogynem két évtizedre visszamenő emlékképeimet és tapasztalataimat is a kutatásba bevonni. A társadalmi környezet ismerete megkönnyítette a vizsgálatban alkalmazott módszerek kiválasztását, az ahhoz szükséges eljárások lefolytatását. A nyírségi táplálkozáskultúra ismerete esetében például könnyebben ki tudtam szűrni a táborban elsajátított tudást és a már magukkal hozott fogalmi rendszer közötti különbséget.

A táborlakók szempontjából ugyanakkor, mint *outsider* jelentem meg, hiszen annak ellenére, hogy rendszeresen részt vettem a tábor életében, mint nagykállói lakos, nem voltam soha táborlakó, sem szervező vagy foglalkozásvezető. Ilyen értelemben a közösségen belül periférikus helyet foglaltam el a tábori táncházakban megjelenő, illetve a foglalkozásokon alkalomszerűen résztvevő többi nagykállói lakossal együtt. Ez a fajta duplán marginális helyzet ugyanakkor nem jelentett olyan mértékű hátrányt a kutatás alatt, mint amilyen tapasztalható lett volna egy faluközösség, egy lokális társadalom vagy egy temporálisan és térben is állandó egységet alkotott közösség vizsgálata során.

A kutatás legutolsó fázisában a tábor, mint oktatóterep kiváló helyszínt biztosított az empirikus kutatás módszertani ismereteinek gyakorlati tudásátadásához. A terep, mint mikrofalu, gyakorlatilag úgy működött, mint egy település, amelynek bő egy hetes „sátorfalu-közössége” társadalmi struktúrájának köszönhetően ugyanazokat a módszertani eljárások alkalmazását tette lehetővé, mint egy nagyobb léptékű, valós lokális társadalom résztvevő megfigyelésekor. A közös-

³⁹ Eriksen 2006: 42.

⁴⁰ Eriksen 2006: 48.

séggé szerveződés keretei a magyar nemzeti hagyományok mentén körvonalazódnak. Az oktatás folyamatát megkönnyítette úgy, mint ahogyan az első empirikus terepgyakorlatát végző hallgatók kapcsolatteremtési technikáinak elsajátítását is. Amíg egy klasszikus településkutatás esetében alapvetően meg kell küzdeni az első adatközlők megszerzésével, addig a nyitott formában, át- és belátható struktúrában működő tábori kisközösségek kapcsolathálóját rövidebb idő alatt sikerült felmérni. Ennek következtében a hallgatók a megszokottól rövidebb idő alatt találták meg első interjúalányaikat. Alapvetően a hólabda módszer működése felgyorsult, amelynek köszönhetően az egy hetes gyűjtőmunka elegendőnek bizonyult e két témakör (gasztronómiai sajátosságok és hungarikumok, illetve a táborélet és a fesztiváljelenség) felmérésére.

ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Résztevő megfigyelés

Earl Babbie a részttevő megfigyelés kifejezését a terepmunka szóhasználat helyettesíti, mondván a terepkutatónak nem feltétlenül kell részt vennie abban, amit vizsgál, még akkor sem, ha épp a cselekmény helyszínén van. Gold-ra hivatkozva négy külön kategóriát, szerepkört határoz meg, amelybe ágyazottan megjelenhet a kutató a terepkutatás során. Az *egészen résztvevőként* (1) viselkedő kutató esetében felmerül annak veszélye, hogy csak résztvevőnek látják, kutatónak nem. A *megfigyelőként résztvevő* (2) személy nyíltan vallja, hogy közben kutatást végez. A *résztvevőként megfigyelő* (3) kutató interakciót folytat, de nem tesz úgy, mintha maga is résztvevő volna. Az *egészen megfigyelő* (4) pedig úgy figyel meg egy társas eseményt, hogy egyáltalán nem válik annak részévé.⁴¹ Azokon az előzetes megfigyeléseken, amikor a kutatásvezető egyedüliként vett részt a vizsgált terephelyszín specialitásából adódóan résztvevőként megfigyelő kutatói attitűdöt valószínűsített meg, a vizsgálat azon részében, amikor a tábor oktatóterepként működött a kutatásban részt vevők az egészen résztvevő és a megfigyelőként résztvevő szerepkörében is megmutakoztak.

Fotódokumentáció készítése

⁴¹ Babbie 2000: 308–309.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

A megfigyelt események adatrögzítésére az egyik leghatékonyabb módszernek a fotódokumentáció készítése bizonyult. A felvételek készítése természetesen nem csak a megörökítést valósítja meg, hanem segít az események későbbi rekonstruálásában, a folyamatok részleteinek összerakásában, pontosabb leírásában. A fotók ezzel kiegészítik a klasszikus terepnapló adatait és a digitális diktafonnal felvett interjúk tartalmait. A fotódokumentálás módszerében igen sajátos helyzetet szül, amikor több esemény zajlik egyszerre egy időben, de a kutatásban résztvevők száma nem teszi lehetővé a teljesség igényével végzett felvételek készítését. Ezt a helyzetet küszöbölte ki esetünkben a helyi sajtó munkáinak felhasználása, a megfelelő hivatkozással. A különböző információs csatornákon (leginkább internetes oldalakon) megjelenő felvételek ugyanis nagyban elősegítik azoknak a jelenségeknek a felelevenítését, amelyek valamilyen oknál fogva kimaradtak a kutatásból.

Félig strukturált interjú készítése

A félig strukturált interjú készítése kedvelt módszer, hiszen az előre megalkotott kérdőív alkalmazását és a szabad beszélgetés kötetlenségét ötvözi. Amíg a kérdőív segít a kutatott téma vonalvezetésében a beszélgetés során, addig az egyes felmerülő új információk részletes kifejtését is megengedi félig strukturált-sága révén. A kutatás alatt alkalmazott félig strukturált interjúk készítése során az alábbi kérdőív biztosított vezérfonalat:

1. Milyen típusú táborokban szokott részt venni?
2. Ha több táborban vesz részt, akkor évente hányszor és hol? Otthon és külföldön?
3. Milyen fő tevékenységi köre van az adott tábornak/táboroknak?
4. Mit nyújt önnek a hagyományörző tábor, ha ilyenben vesz részt?
5. Egy ilyen jellegű táborban mennyi időt tölt el?
6. A Téka Népművészeti Táborról honnan hallott?
7. Mit nyújt önnek a Téka tábor? Miért szeret ide járni?
 8. Milyen gasztronómiai újdonsággal találkozott a táborban? Ezt korábban ismerte-e és otthon elkészíti-e?
9. Hogyan értékeli a tábori programokat és mivel gazdagítaná?
 10. Milyen kapcsolata van a többi táborlakóval és milyen a helyiekkel?
11. Ön szerint hogyan ítélik meg a helyiek a tábort?
12. Mit tud a helyi szokásokról, a helyi ételféleségekről?

DEBRECENI EGYETEM

ÚJ SZÉCHENYI TERV

13. Ismeri-e a környékbeli fesztiválokat, kulturális rendezvényeket?
14. Milyen típusú fesztiválokon szokott részt venni Magyarországon?
 - o gasztronómiai, könnyűzenei, hagyományőrző
15. Milyen fesztiváltípusokon szokott részt venni új hazájában? (külföldön élő magyar esetében)
16. Vannak-e az ön lakóközösségében gasztronómiai fesztiválok?
17. Mennyi időt tölt el egy ilyen rendezvényen?
18. Honnan hallott arról a fesztiválról?
19. Milyen ételkülönlegességekkel ismerkedett meg ezeken a fesztiválokon?
20. Mit tart hungarikumnak?
21. Milyen magyar „imázsselemekkel” találkozik a külföldön szervezett magyar rendezvényeken?
22. Külföldön élő magyarként otthon magyaros ételeket főz-e?
23. Milyen lehetőségei vannak külföldön élve a magyaros ételek alapanyagainak beszerzésére?

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A néprajzkutató szerepköre

A kutatás egyik legkiemelkedőbb eredménye a néprajzkutatói szerep- és feladatkörök társadalmi alkalmazhatósága. Adott esetben jól láthattuk, hogy milyen támogatást nyújthat a néprajzos szaktudás a lokális és marginális jelenségek felértékelődésének és eszközszerű alkalmazásának folyamatában. A tradicionális magyar paraszti társadalomban megragadható szimbólumelemek, elhalt és csak a tudományos lejegyzésekből ismert szokáscselekmények hiteles közvetítéséhez elengedhetetlen a megfelelő szakemberek alkalmazása. Mint ahogy a kézműves foglalkozásokon tevékenykedő specialisták is a saját szakmájukat képviselik legjobb tudásuk szerint, úgy a szokásfelújításhoz és az alapvető néprajzi adalékok közvetítéséhez is jelentős a néprajzkutató szakemberrel történő állandó konzultáció, illetve állandó jelenlétének biztosítása, amely e tábor vonatkozásában több évre visszanyúló, jól bevált együttműködést jelent a táborszervezők és Ratkó Lujza néprajzkutató között. Így a néprajzi hitelesség meg sem kérdőjeleződik a kutatás tárgyaként felmerülő kulturális jelenségek kapcsán, ugyanakkor jól láthatjuk, hogyan hasznosul az a fajta néprajzi tudás, amely korábbi felgyűjtések eredménye-

DEBRECENI EGYETEM

ÚJ SZÉCHENYI TERV

ként fennmaradt néprajzi értékek továbbadását teszi lehetővé szaktudományos igényvel, és hogyan válik alkalmazhatóvá ez a tudás az identitás megőrzéséhez, a nemzeti hagyományok fenntartásához eszközöket kereső magyarság számára.

Szokásrevitalizálás, mint néprajzi jelenség a táborban

A szokásrevitalizáló program megszervezése, és ezzel együtt a programok nyújtotta kutatási lehetőségek ebben az esetben csak akkor adóttak, ha maga a tábor ideje alatt kivitelezhető. Ez egyébként alapvetően jellemzi a többi program megjelenését is, hiszen a nyári nap melege mellett természetesen az valósítható meg, amely ez idő tájt szintén működőképessé volt a paraszti társadalomban, illetve a tábor helyszínére és idejére adaptálható. Adott esetben a kutatóknak tisztában kell lenniük azzal a ténnyel, hogy a tábori körülmények között bemutatott aratási munkálatok nem csak a termés betakarításában értelmezendők, így előmunkálatokat feltételeznek. A megfelelő néprajzi adatok közzététele a szervezők részéről jól tükrözte ezeket az előkészületeket, így a táborlakó nem egy hamis képet kap, hanem interaktív módon játszhatja el a régmúlt történéseit, élheti meg elődeink szokásait, az események és cselekmények pontos helyének és idejének megadásával. A programok tehát a néprajzi ismeretek szerepjátékszerű átadását valósítják meg, elsősorban a helyi hagyományokra alapozva. A néprajzi ismeretek átadásához pedig külön erre a célra szerkesztett programfüzettel készülnek a szervezők.⁴²

A vizsgált időszakban megrendezett három tematikus nap a kutatás szempontból igen jelentős, hiszen rendre olyan eseményt mutattak be, amelyek a népi táplálkozásbeli vonatkozásban is sajátosságokat tükröznek.

Lakodalom (– a 2010-es tábor tematikus napja)

A nyírségi paraszti társadalom működését bemutató, szokásrevitalizáló programok közül a lakodalom újrajátszása nyújtotta a legátfogóbb kínálatot, amely mint az emberi élet legnagyobb fordulója a legtöbb szokáscselekményt és rítust foglalt magába. A tábori körülmények között megrendezett lakodalmak ugyan a tábor életében újszerűség volt, de a szokás-felelevenítések általános történetében, mint gyakori jelenség igen nagy múltra tekint vissza. Már a nemzeti öntudatra ébredés utáni időszakban, így a 19. század utolsó harmadában is elsőként ehhez a szokáskörhöz nyúltak a magyar népi értékek kihangsúlyozásának

⁴² Lásd például: Téka Tábor 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013. (programfüzet)

bemutatásakor.⁴³ Egy olyan eseménye ez a paraszti társadalomnak, amely a leg-
gazdagabb kínálatot nyújtja táplálkozásbeli és táncfolklorisztikai vonalon is.

A nyírségi paraszti társadalomban a lakodalmi előkészületek egyik kiemelendő munka- és táncalkalma a csigacsináló, amely mint mulatsággal egybekötött kalácsa a lakodalmi húslevesbe szánt csigatészta elkészítését szolgálta. Az esküvő előtt legalább egy héttel tartották, amelyre a meghívott lányok és asszonyok egy-egy tál lisztet, tűz-húszt tojást vittek magukkal, segítvén ezzel a házigazdákat. A munka befejeztével a vendégeket pergelt⁴⁴ csigalevessel kínálták, illetve mint a legtöbb ehhez hasonló munka végeztével spontán tánc alakult ki, a helyi szóhasználat szerint „letaposták a csigát”.⁴⁵ A nyírségi lakodalmak napja a vendégfogadással és a menyasszony kikérésével kezdődött, majd a házasulandók búcsúztatásával folytatódott. Ezt követően indult a lakodalmas menet az esketésre. A ceremónia végeztével a lakodalmas háznál elköltött vacsorát számos tréfás, szórakoztató esemény előzte meg. A vacsora két jellegzetes étele a tyúkhúsleves és a töltött káposzta, illetve különböző sülték, kalácsok, sütemények és bor került még az asztalra. Az ételkészítéshez kötődő jellegzetes táncos esemény a szakácsasszonyok tánca, ami közvetlenül vacsora után zajlott és ahol a lakodalmi főzőasszonyok ezzel a szórakoztató etüddel gyűjtötték össze az úgynevezett „kásapénzt”.⁴⁶ A lakodalmi mulatságban még számos táncos mozzanat megjelenik, amelyek közül legkiemelkedőbb a menyasszonytánc.

A tábori felelevenített lakodalmas a tábor adta körülmények ellenére igyekezett a legtöbb mozzanatában hitelesen ábrázolni a nyírség egykori lakodalmainak menetét. Az előkészületeket jelképező foglalkozásokon a tyúkpucolás és a csigacsinálás mozzanatait sajtáthatták el a táborlakók, majd a lakodalmas tematikus napon a násznép szerepében szerezhettek ismeretet az egykori nyírségi–hajdúsági lakodalmak mikéntjéről. A szerepjátékszerű programban a lakodalmas ház helyét a tábori épületek, így például a tánccsűr és az étkező biztosította, a református esketéshez pedig külön erre a célra felállított építmény szolgált. A tematikus napon két vőfély vezényelte a násznépet a lánykikérés helyszínére, majd az esküvőre. Az esküvőt követően a tánccsűrben megterített asztal várta az ifjú párt, ahol a vacsora és a hajnalig tartó mulatság zajlott. A felkínált ételek között a hagyományos rendnek megfelelően csigalevest, töltött káposztát, diós és mákos bejglit, illetve mézes pogácsát tálaltak, amelyet a táborlakó közönség is megkóstolhatott.

⁴³ Fügedi 2001: 192.

⁴⁴ A pergelés zsiradékban való megpirítását jelent.

⁴⁵ Ratkó 2006: 136.

⁴⁶ Ratkó 2006: 149–152.

Aratás (– a 2011-es tábor tematikus napja)

A Kárpát-medencében élő magyarság aratásának kezdete eltérő időpontra esett, hiszen délről északra vonulva fokozatosan érett be a termés, vált arathatóvá. A Nyírségi ember számára a köztudatban élő meghatározás sem jelentette feltétlenül az aratás tényleges megkezdését, hiszen az nagyban függött az időjárási viszonyoktól, előfordult, hogy július közepére esett. A paraszti társadalom egyik legfontosabb eseménye a betakarítás, különösen a kenyér alapját képező termények learatása.

Az aratással összefüggésben álló ételkészítés természetesen a kenyérsütéshez kötődik, és a paraszti társadalomban ennek legfőbb célja az ehhez szükséges alapanyag, a liszt előállítása, illetve a búza megtermelése. Az aratás befejezését, az „élet” betakarítását aratóbállal ünnepelték, amely szintén az egyik legjelentősebb táncalkalom volt.⁴⁷

A tábori körülmények között megrendezett arató nap előkészületeiben zabot vetettek a szervezők egy a tábor közelében fekvő területen. A tematikus napon sarlóval, kaszával felszerelkezett táborlakók indultak erre a területre, ahol mindkét eszközzel betakarították a termést. Megtanulhatták a kévekötés mozzanatait, majd ezt követően a szemnyeréshez szükséges cséplés folyamatát, a cséphadaró használatát. A munkafolyamat végét természetesen itt is bál koronázta, amelynek elején megízlelhatték a saját készítésű új kenyér morzsáit, és amelyen a táborlakók által készített aratókoszorút is felvonultatták.

Krumplis nap „krumpliországban”(– a 2012-es tábor tematikus napja)

A krumplis nap megrendezésének apropóját leginkább az a tény adta, hogy a tábor megrendezésének helyszíne Nagykálló, tágabb értelemben a Nyírség az ország legnagyobb burgonyatermesztő vidékének számított a 19–20. század fordulóján. Már a 19. század végén a Nyírség főterményeként ismertetik, de igazán nagy hírnevet csak a két világháború közötti időszakban nyert el, ekkor kapta a „krumpliország” elnevezést is a térség.⁴⁸

A tábor szervezői az előkészületeket, így a vetést követően a növény ápolását is a hagyományos módon végezték. A tábor mellett egy kiválasztott földterületen többféle módszerrel vetették el a burgonyát, így a paraszti társadalomban ismert legegyszerűbb mód szerint, soros művelést alkalmazva kapával,⁴⁹ de a modernizáció hatására elterjedt gépi, traktoros vetési módot is felelevenítették, hogy a tábor idejére a termény betakarítását meg tudják valósítani.

⁴⁷ Ratkó 2006: 82.

⁴⁸ Kósa 1980: 102–103.

⁴⁹ A vetésről lásd: Kósa 1980: 144.

A táborlakók a betakarítás különböző fázisait a paraszti társadalomból ismert módozatokhoz hasonlóan sajátíthatták el. A szokásfelelevenítő napon a néptáncpedagógusok feladatkörének első mozzanata a táborlakók munkába hívása, a nap-szamosok felbélélése volt. A „falunépe” pedig muzsikaszóra vonult a krumpliföldre, ahol a termés megáldása után láttak munkához. A betakarítást követően a krumpli feldolgozásakor már nem csak a nyírségi krumplis ételekkel ismerkedhetünk meg, hanem a táborlakók saját, magukkal hozott specialitásaival is.

A tábori krumplis nap előkészületi fázisában a táborlakók tehát nem tudtak részt venni, hiszen az már jóval a tábor megszervezésének ideje előtt, már tavasszal elkezdődött, így azt később a tábort hirdető közösségi portálokon vehették szemügyre az érdeklődők.

A jelenség néprajzi szempontból már nem csak a szokásfelelesztés módjának vizsgálatára ad teret, hanem a világhálón történő közvetítési módok elemzését is feladatként jelzi. Ez esetben a kutató részben lehetőséget kap az „*armchair*” kutatói attitűd felvételére, hiszen az esemény jól dokumentált mivolta és a világhálón történő közzététele a már korábban feljegyzett adatok kiegészítéséül számos információval szolgált. Így a közzétett fotóanyagok és videó felvételek a dokumentáció egy újfajta, de nem ismeretlen módját adják eszközként a kutatás különböző fázisában.⁵⁰ Ugyanakkor fontos leszögeznünk, hogy az események átfogó eredményt szolgáló dokumentálásához és vizsgálatához a komplex, minden módszert ötvöző eljárásorozat a legalkalmasabb, és az itt vázoltak mellett elengedhetetlen a résztvevő megfigyelés módszere.

A TÁBORBAN ÉS A KUTATÁS EREDMÉNYEKÉNT MEGJELENŐ ÉTELEK

A tábori programok szerves része a kemencézés, amely már alapvetően a népi táplálkozás sajátosságainak megismerését teszi lehetővé. A program során olyan ételkülönlegességek elkészítési módjait mutatják be, amelyek a Dél-Nyírség jellegzetes kemencés ételei közé tartoznak.

A tábori programok kínálatában megjelenő ételek: *kenyérlángos (lángos, langaló, kenyérlepény, pompos)*⁵¹, *mézés pogácsa, hájas pogácsa, új kenyér süítése, karikakerumpli,*

⁵⁰ Példaként lásd: „*Krumplivetés a 2012-es Téka Táborra.*”; „*A 2012-es Téka Táborban egy hagyományos Nyírségi Burgonyás nap kerül megrendezésre. A burgonyát elvetettük, várjuk rá az égi áldást.*” <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.377882428912705.91370.233570170010599&type=1> (Letöltés: 2014.01.09.)

⁵¹ A táborlakók között legismertebb étel, amely jelzi egyrészt az étel népszerűségét, másrészt azt a tényt, hogy az étel több évre visszamenően állandó programrésze volt a kemencézésnek. A tá-

„anyós tekeres”, fonott kalács, mákos és diós beigli, fabéjas diübbencs, morzsóka, édes krumplis lepény, káposztás béles, krumpliperec.⁵²

Mivel a legtöbb itt felsorolt étel elkészítésének folyamatában részt vehetnek a táborlakók, így lehetőség nyílik a teknőben történő dagasztás technikájának, a nyújtás, szaggatás és a kemence bevetésének elsajátítására. Eredményeképpen a megkérdezettek közül találtunk olyan esetet, amikor valaki ennek hatására épített saját otthonában kemencét, hogy az itt megismert ételeket el tudja készíteni.

A kutatás során ugyanakkor nem csak a kemencés programban megjelenő ételekről kaptunk képet, hanem egyéb nyírségi ételféleségek is megjelentek vagy a tematikus napok programjaihoz illeszkedve, vagy a táborozás ideje alatt folytatott beszélgetések eredményeként. A nyírségi ételféleségek közül a leggyakrabban az alábbiakat sorolták fel: *lapcsánka, jankó, nyírségi gombócleves, morzsóka*. Az ételeket többnyire a megkérdezettek azon része nevezte meg, akik a nyírségből származnak, az egyéb magyar nyelvterületről érkezők már a táborból ismert ételként említették.

A kutatás egyéb eredményei között pedig a táborlakók összetételéből adódóan számos a megkérdezett interjúalanyok lakókörnyezetéből ismert egyéb tájjellegű ételről is képet kaptunk: *„cigányka”, tárcsás ételek, kötött leves, köröm- és csülök-pörkölt, pászkafelek szilvalekvárral és szalonnával, töltött káposzta paradicsomosan, illetve kaprosan vagy apróval*. Ezek közül leginkább a töltött káposzta elkészítési módjának sokfélesége emelendő ki, a nyírségi paradicsomos káposzta, pedig mint kuriózum jelent meg a különböző tájegységből érkező magyarok szemszögében.

bori elkészítés annyiban különbözik a hagyományostól, hogy amíg a paraszti társadalomban szinte az egész magyar nyelvterületen a kenyérsütésből megmaradt tészta felhasználásának terméke (Vö. Kisbán 1980: 148–149.), addig a táborban készült tészta eleve a lángos sütés célját szolgálja. Vö. Kisbán 1980: 148–149.

⁵² A Nyírségi krumpliperec receptjét a 2012-es tábori füzetben is megtaláljuk: „Hozzávalók: 0,5 kg krumpli, kb. 10 dkg liszt, csipet só, porcukor, lekvár. Elkészítés: A krumplit megtisztítva enyhén sós vízben puhára főzzük, leszűrjük, majd pépesre összetörjük (krumplinyomó jól jöhet ilyenkor). Megvárjuk, amíg teljesen kihűl a massa, majd összekeverjük kb. 10 dkg liszttel, hogy sima állagú tésztát kapjunk. Nem szabad túllisztézni sem, mert akkor kemény lesz. Cipóba formázzuk, melyet elnyújtunk. Kisebb gombócokat csípünk le a tésztából, s tíz centi hosszán vékonyra sodorjuk. Karikákat formázunk és egy ujjnyi forró olajban aranybarnára sütjük őket. Porcukorral, lekvárral is lehet fogyasztani, vagy ha kicsit különlegesebb ízre vágyunk, dobjuk fel gránátalmával. Ehhez forraljunk fel 2 dl gránátalmaszirupot 1 citrom levével, fűszerezjük fél csokor mentával.” Téka Tábor 2012. (programfüzet)

HUNGARIKUM ÉRTELMEZÉSEK ÉS GASZTRONÓMIAI FESZTIVÁLOK HÁLÓZATA
A KUTATÁS EREDMÉNYEKÉNT

A kutatás fő tematikája mellett párhuzamosan kidomborodó eredmény a lokális gasztronómiai fesztiválok néprajzi hasznosíthatóságának vizsgálata, amely egyúttal az identitásörzés mikéntjének egy újabb mérési lehetőségét adta. Mivel a fesztiválok egy a táborhoz hasonló marginális élethelyzetet nyújtanak, hasonló eredményeket vártunk, mint a táborban végzett identitásörzési vizsgálatok során. A táborban résztvevők ugyanis országszerte, sőt akár mondhatni világszerte számos olyan gasztronómiai fesztiválról számoltak be, amelyek elsősorban a magyar nemzeti hagyományok őrzését, felelevenítését tűzték ki célul. Ezek a fesztiválok valamilyen helyi ételféleség köré szerveződve igyekeztek elsősorban a lokális identitáselemeket kihangsúlyozni, megteremteni azokat a karakterjegyeket, amelyek mentén a helyi hagyományok előtérbe hozhatók. Ugyanakkor azt is láthattuk, hogy nem minden esetben beszélhetünk egy meglévő hagyományelem kiemeléséről, hanem csak egy kitalált imázslemre ráhúzott magyarságszimbólumokkal telített kezdeményezésről, amely a fesztiválcsinálás igényét elégíti ki a helyi vezető elit részéről. Éppen ezért a megkérdezettek véleménye a fesztiváljelenségekkel kapcsolatban nem az ünnepi alkalom fogalmi keretein belül mozgott, hanem mint egyfajta mondvacsinált felhajtás, vagy egy esetleges pályázati keretösszeg elköltésének formája, amely nem több mint „*cirkusz a népnek*”.⁵³

E kérdés kapcsán felmerül a gondolat, hogy egy-egy ilyen alkalom mennyire fejezi ki a helyiek tényleges lokális kötődését, egymáshoz és az adott helyszínhez való viszonyát, valamint ennek mérése hogyan valósulhat meg egy-egy ilyen fesztiválra történő kiszállás esetén. Ennek megértéséhez igyekeztem többféle gasztronómiai fesztivál meglátogatását, többféle kutatói attitűddel megközelíteni, illetve ennek eredményeit és a táborban tapasztalt eredményeket összevetni. Mindezek során arra következtetésre jutottunk, hogy e témakör a tábori körülmények között is vizsgálható, természetesen nem ad teljes képet, hiszen csak a táborlakók szemszögéből nyújt információt. A kutatás során az alábbi fesztiválokat nevezték meg: *Napkor – böllér verseny, Kótaj – káposztafesztivál, Zsindelyes – pálinkafesztivál, Panyola – pálinkafesztivál, Nyíregyháza – szüreti fesztivál, Debrecen – pulyka napok, Biri – tócsnifesztivál, Mérk–Vállaj – strúdlifesztivál, Etyek – borfesztivál, Budapest – bor- és pálinkafesztivál, Szarvas – lekvárfőző fesztivál, Békéscsaba – kolbásztöltő fesztivál, Jászberény – böllerverseny, Páty – borfesztivál, Gyula – kolbászfesztivál, Baja – halászléfesztivál, Tiszabervel – halászléféző verseny, [Gáva]Vencsellő – krumplifesztivál, Miskolc – kocsonya-*

⁵³ A fesztivál jellemzését ebben a megfogalmazásban egy táborlakótól hallhattuk.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

fesztivál. Ugyanakkor a tábori kutatást követő fesztivállátogatások egyértelművé tették, hogy e téma külön kutatás lefolytatását igényli, amelyen az adott lokális közösség árnyaltabb megismeréséhez az adott fesztivált közvetlenül megelőző állomásozó terepmunka szükséges.

A tábori eredmények továbbá bepillantást adtak abba, hogy mennyire meghatározza a táborban résztvevők attitűdjét a közös cél és érdek, hiszen hasonló beállítódásukat a közel hasonló fesztiválok látogatásában is érzékelhettük. Így az identitásörzés szempontjából a tábori identitásformálás és a lokális fesztiválalkotás hasonló jelenségeknek bizonyultak. Olyan helyszínek ahol a magyar nemzeti hagyomány elemeinek élményszerű megtapasztalása válik lehetővé. Mindezek pedig külön kérdésként kezelendők a külföldön élő magyarság esetében.

A hungarikum értelmezések ugyanakkor már többféle eredményt láttattak, az esetek többségében nem értették a kérdést, hogy mi a hungarikum megfogalmazása, vagy a kutató mit vár el e fogalmi keretbe ágyazottan. Többen ételféleségeket soroltak fel, amelyek között legkiemelkedőbb volt a *gulyásleves*, a *pörkölt* és a *pálinka*, és csak kisebb arányban jelenítették meg táncagyományunkat, vagy magát a táncház módszerét, amelynek ők maguk is részesei a tábor ideje alatt, vagy esetleg lakókörnyezetükben.

További eredményt jelent azon megállapításunk, miszerint a népzenei és táncmuzika turizmus kontextusában – de egyéb vonatkozásban is – időszzerű a más nemzetek köztudatában hamisan élő „*puszta-piroschka-cigányzene*” kép egy ma már korszerűbb, hiteles és valódi arcullattal történő felváltása, külföldi és belföldi propagálása.⁵⁴ A problémakör nem a kutatásban résztvevők esetében merült fel, hiszen ők maguk tisztában voltak és vannak a magyarságukhoz tartozó szimbolikus jegyekkel, de többen arról számoltak be, és leginkább a külföldön élő magyarok, hogy rólunk más nemzetek szemében még mindig a „*Piroska-jelenség*” torz képe él. A rólunk alkotott etnokulturális sztereotípiák az „*Ich denke oft an Piroshka*” című német film és regény hatásának nagy mértékben köszönhető, amelyben a magyarság etikumspecifikus jegyeiként a *csárdás*, a *paprika* és a „*gulyás*”, azaz a pörkölt kap hangsúlyos szerepet.⁵⁵ Ezt a képet finomíthatja a külföldön élő magyarok által rendezett összejövetelek látogatása egyéb nemzetiségek részéről, illetve a saját magunk által kialakított propaganda a külföldiek irányába.

⁵⁴ Vö. Benkő 2002: 41. Az új magyarság-kép elterjedésének háttérében igen jelentős szerepet játszhat a külföldön élő magyarság és az adott nemzet megnyilvánulása is. A „*Piroska-turizmus*” jelenség esetében például az 1954-ben megjelent, majd világszerte elterjedt regény és az 1955-ben rendezett játékfilm terjesztette a hamis pusztaképet. Ez jelzi, hogy a propaganda, mennyire meghatározza az adott kép kialakulását, esetleges torzulását. Lásd minderről: Borzák 2013.

⁵⁵ Lásd: Gardosi–Tonser 2012: 44–45, 58.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

A KÜLFÖLDÖN ÉLŐ MAGYAROK MATERIÁLIS ÉS VIRTUÁLIS NEMZETI IDENTITÁSŐRZÉSÉNEK VIZSGÁLATI LEHETŐSÉGEI

A külföldön élő magyarok az identitás fenntartására az esetek többségében viszonylag kevés eszközt tudnak alkalmazni, mindezek közül pedig a leginkább működő kifejezőeszközök egyike a táplálkozáskultúra és a néptánc hagyományok terén mutatkoznak meg, így gyakorlatilag ugyanazokról a jelenségekről beszélhetünk, amelyek a hagyományőrző táborban vagy egy-egy gasztronómiai fesztiválon is megjelenhetnek. Így a külföldön élő magyarok lakókörnyezetében alkalmazott magyarságszimbolizáló jelenségeinek vizsgálata a tábori körülmények között szintén kutathatónak bizonyultak.

A téma kutatási lehetőségei egyrészt résztvevő megfigyelések alapján működik, illetve az „*armchair*” kutatói szemszögből is megvalósíthatók, mint ahogyan azt már korábbi kutatások is bizonyítják.⁵⁶ A táborban megjelenő külföldön élő magyarok gyakorlatilag mintát adtak egy jövőbeni kutatás lefolytatásának lehetőségéhez, amelyben több résztéma domborodott ki.

Külön kérdésként merültek fel az elszármazottak esetében alapvetően a Teka tábor rendszeres felkeresése, illetve eleve a hasonló jellegű táborok látogatása. Ezeknél többségében az a cél fogalmazódott meg, hogy a résztvevők gyermekei ezáltal egy szeletet kaphatnak a magyar nemzeti hagyományokból, erősítvén ezzel hovatartozásukat. Ugyanezzel a funkcióval beszéltek az elszármazottak a szűkebb vagy tágabb lakókörnyezetükben megjelenő magyar találkozókról, táncházakról és gasztronómiai vagy identitásőrző fesztiválokról. A vizsgálatban megszólaltatott svájci, németországi, franciaországi és amerikai elszármazottak több ponton hasonló lehetőségekről nyilatkoztak a magyarságszimbólumok megjelenítésével kapcsolatban, de az elszármazás helyétől függően mégis különböző lehetőségekről is beszámoltak. Ennek oka lehet az is, hogy identitásunk összetett, annak egyes elemei kontextus függvényében aktiválódnak,⁵⁷ így más-más környezetben természetesen lehet, hogy nem ugyanaz kerül előtérbe.

A legtöbben a magyar rendezvényeket, mint találkozókat említették és csak kevésbé gasztronómiai eseményként hangsúlyozták. Ugyanakkor többen arról adtak számot, hogy a magyar ételek elkészítésénél alapvető problémát jelent az alapanyagok beszerzése, amely eleve kizárja annak lehetőségét, hogy táplálkozási kultúránk mentén fogalmazzák meg magyarságukat. Többen pedig ezzel szem-

⁵⁶ Lásd Legyes 2009: 41–93.

⁵⁷ Vö. Eriksen 2006: 341.

DEBRECENI EGYETEM

SZÉCHENYI TERV

ben igyekeznek ezeket a nehézségeket kiszűrni, így magyar élelmiszereket értékesítő webshopokon keresztül vagy magyar éttermeken keresztül szerzik be az ételekhez szükséges fűszereket. Igyekeznek a hozzájuk hasonló kitelepült magyar családokkal és önállóan megalapított szervezetekkel kapcsolatot fenntartani, rendezvényeiken részt venni, ahol pedig leginkább a magyar bor, a stílizált viseletek és a néptánc nyer leginkább teret. A táncház módszerét, mint magyarságszimbólumot alkalmazzák, de nem nevezik hungarikumnak (kivéve azok, akiknek tényleges ismeretük van róla), hanem a nemzeti identitás fenntartásának természet-szerű eszközeként tekintik. A táncokat és a módszert sokkal inkább adaptálják a szellemi kulturális örökségünk részeként, mintsem hungarikumként, amelyhez sokkal inkább jellemző módon a sztereotípiászerűen elterjedt ételeket társítják. A külföldön élő magyarok esetében a táncház módszer ugyan alkalmazható identitásbiztosító forrás, ugyanakkor csak abban az esetben valósul meg, ha az adott közösség rendelkezik ilyen képzettségű specialistával, táncoktatóval.

A tábori eredmények tehát kiinduló alapot adhatnak egy a külföldi magyarok identitásformáló eszközeit vizsgáló további kutatáshoz, ugyanakkor a vizsgálatot célszerű a külföldön élő magyarok által szervezett rendezvények meglátogatásával, a rendezvényszervezők felkeresésével, az említett webshopok üzemeltetőinek megkeresésével, illetve a rendezvényeket és a magyar közösségeket hirdető weboldalak tanulmányozásával kiegészítenünk.

A TÁNC TANÍTÁS, MINT MÓDSZERTANI SAJÁTOSSÁG A TÁBORBAN

A táborban oktatott táncokon jól tükröződik a tánc ház módszer szellemisége és kuriózumszerű táncok megismertetésének igénye. Amíg minden évben visszatérően megjelennek a klasszikus értelemben vett és közismertté vált tánc házas táncanyagok, így a *kalotaszegi*, a *mezősegi*, a *széki* és a *moldvai*, addig minden évben új élménnyel gazdagítva a táncok elsajátításáért ide látogatókat valamilyen sajátos terület érdekesnek tűnő táncanyagával foglalkoznak, például: *nyírségi*, *hajdúsági*, *rimóczi*, *búzai (mezősegi)*, *szilágysági román*, *dénaványai*, *eleki*, *jobbágytelki* és *magyarbódi táncok*. A tánc ház az egyik legnépszerűbb program a táborban, hiszen valóban ez az a hely, amely a táborlakókat összehozza. A módszer tehát az adott közösség megerősítését szolgálja, amely a közös cél és érdek kifejezéséhez vezet.

A tánc ház módszer a természetes hagyományozódás megszűnésével a hagyományok átadása az oktató-, és nevelő munka részévé vált.⁵⁸ A tánc körformá-

⁵⁸ Karácsony Molnár–Tátrai 2000: 645.

ban való oktatása alapvetően pedagógiai szempontból emelendő ki, hiszen a kézfogás, amely által az összetartó erő kifejeződik, illetve az arccal a kör közepe felé fordulás az együvé tartozás érzetét nyújtja, a védettség érzetét kelti.⁵⁹

Összegzés

A kutatás során megállapítást nyert, hogy az ilyen jellegű népművészeti táborok nem csak az identitás megőrzésének mikéntjére adnak választ, hanem egyéb olyan tématerületek kutatására is alkalmasak, amelyek az idő és a tér függvényében távolinak tűnnek. Ugyanakkor kevés olyan helyet találunk, ahol ilyen a gyökerekre alapozó, össznépművészeti ágakat magában foglaló táborozási lehetőség nyílik, kimondottan olyan, amely az adott nemzeti értékek fenntartására, továbbadására épít. Ezt igazolja az is, hogy a külföldön élő magyarok nem tudtak a mieinkhez hasonló jellegű táborról beszámolni. Reneszánsz táborok léteznek, és a Téka táborlakói között többen ilyenre is eljárnak, de népművészeti táborinkhoz hasonlóval nem találkoztak új hazájukban, tehát az ilyen típusú rendezvények is hungarikumnak minősülnek, ha a szó köznyelvi használatban lévő értelmét tekintjük. A magyar népművészeti táborok jelenléte a Kárpát-medencében egyediek, mint a nemzeti identitás fenntartását és a nemzeti hagyományok megőrzését szolgáló módok a világon példanélküliek.

A tábor életére vonatkozó megállapítások egyike, hogy az ide látogató családok számára már-már az válik hagyományszerűvé, hogy a tábori közösségi életben részt vegyenek. A távlati kutatásokhoz tehát szem előtt kell tartanunk, hogy a táborlakó közösség, mint kollektíva a 30 éves múltra visszatekintve több olyan szokáscelemek kialakulását feltételezi, amely esetükben évről évre ismétlődően megvalósul, így az hagyományszerűvé válik. A tábor adottságainak köszönhetően nem csak az találja meg a számára hasznos technikákat, aki egyszerűen a magyar nemzeti hagyományelemek elsajátítására törekszik, hanem egy-egy szakma oktatótáboraként is működik. Mint ahogyan gyakorlati helyszínt biztosított a néptáncpedagógusok számára, vagy jelen esetben a néprajz szakos hallgatók számára, úgy egy-egy kézműves szakma, de még akár a gasztronómia hagyományos ételei iránt érdeklődő szakemberek számára is oktatóterepként működhet.

⁵⁹ Vö. Farkas 2001: 35.

Irodalom

- BABBIE, Earl
2000 *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó
- BARNA Gábor
é. n. *Ünnep és ünneplés*. <http://www.tavlatok.hu/6104zkult.htm> (letöltve: 2013.09.08.)
- BENEDEK Mariann – STARK Judit
2009 Fesztívalvilág. *Turizmus Bulletin* XIII/3. 35–44.
- BENKŐ András
2002 A népzenei-táncmuzika turizmusáról. (Szemelvények Benkő András szakdolgozatából.) *Folkmagazin* 2002/4. 40–41.
- BORZÁK Tibor
2013 Piroska elmulasztott csókja. *Szabad Föld*. 2013. március 12. Kedd. http://www.szabadfold.hu/lakohelyem/piroska_elmulasztott_csokja_szekutas_hugo_hartung. (Letöltve: 2014.01.11.)
- CSONKA Takács Eszter (szerk.)
2006 *Unesco Egyezmény a Szellemi Kulturális Örökség Megőrzéséről*. EFI Communicationes 18. Budapest: Európai Folklór Intézet
- DIÓSZEGI László
2012 A táncházmozgalom története és jelene. *Folkmagazin* 2012/2. 10–12.
- ERIKSEN, Thomas Hylland
2006 *Kis helyek – nagy témák*. Budapest: Gondolat Kiadó
- FARKAS Zoltán
2001 *Néptánc alaptéchnikák módszertana. Ugrós – lakócsai táncok – kalotaszegi csárdás*. Budapest: Planétás Kiadó
- FÜGEDI Márta
2001 Lakodalomból lakodalmas. A parasztlagzi eseményeinek látványossággá válása. In Györgyi Erzsébet (szerk.): *Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző*. 192–195.
- GARDOSI, Anett Regina – TONSERN, Clemens
2012 *Stereotype über die Ungarn. Eine empirische Untersuchung des Ungarnbildes deutscher studierender*. München: AVM Akademische Verlagsgemeinschaft
- HOPPÁL Mihály
2008 Hagymány és identitás. In Csonka-Takács Eszter (szerk.): *Szellemi kulturális örökség – a megőrzés útján. A pécsi nemzetközi konferencia előadásából*. 2007. szeptember 17–20. 12–18. Budapest: Európai Folklór Intézet
- ISTVÁNOVITS Márton
1979 Hagymány. (címszó). In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. II. 393.
- JUHÁSZ Katalin
1997 Öltözködési divatok a táncházmozgalomban. *Folkmagazin* 1997/3. 4–5.
- KARÁCSONY MOLNÁR Erika – TÁTRAI Zsuzsanna

DEBRECENI EGYETEM

ÚJ SZÉCHENYI TERV

- 2000 Adalékok a hagyományörzés lehetőségeihez és módjaihoz a 21. század küszöbén. In Cseri Miklós – Kósa László – T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10–12. között megrendezett néprajzi vándorgyűlésének előadásai*. 645 – 676. Szentendre: A Magyar Néprajzi Társaság és a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum
- KISBÁN Eszter
1980 Kenyérlepeny (címszó). In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. III. 148–149.
- KÓSA László
1980 *A burgonya Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- KOVÁCS Ákos
2006 *A kitalált hagyomány*. Pozsony: Kalligram
- LEGYES Krisztián
2009 Az öltözködés és a táplálkozás „hordozható imázselemei” a magyar migráns fiatalok körében. *Néprajzi Látóbatár*, XVIII. évf. 4. szám. 41–93.
- PUSZTAI Bertalan
2003 Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. In Pusztai Bertalan (szerk.): *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztaméregesi eset*. 9–23. Szeged: JATE Press – Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszék
- RATKÓ Lujza
2006 „Nem úgy van most mint volt régen...” *A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában*. Nyíregyháza–Sóstófürdő
- SÁNDOR Dénes
2012 *A gasztronómia szerepe Magyarország idegenforgalmi földrajzában*. PhD értekezés. (Kézirat) Pécs: Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola
- SCHELL Csilla
2009 Új és revitalizált magyarországi német ünnepek, szokások, tradíciók. In Nagy István – Kutnyánszkyé Bacskai Eszter (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek 2. Németek a Kárpát-medencében Konferencia anyaga*. 141–160. Bonyhád
- SIKALA, Anna-Leena
1998 Etnikus hagyományok és átalakuló társadalmak. In Csonka-Takács Eszter (szerk.): *EFI Communicationes*. 6. Budapest: Európai Folklór Intézet
- SZABÓ János Zoltán
2011 *Kulturális fesztiválok mint a művelődés új formái*. (Doktori értekezés) Debrecen: Debreceni Egyetem, BTK
- SZÉCSINÉ JÁRÁSI Anikó
2009 Van-e magyar gasztronómiai identitás? In Szirmai Éva – Újvári Edit (szerk.): *Nemzetiségi – nemzeti – európai identitás. Konferencia kiadvány. A SZTE JGYPK Intézetben 2008. november 12–13-án megrendezett konferencia előadásai*. 309–313. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézetének kiadványa

Egyéb forrás

TÉKA Tábor 2008. (programfüzet, Borsiné Sveda Anita szerk.)
TÉKA Tábor 2009. (programfüzet, Borsiné Sveda Anita szerk.)
TÉKA Tábor 2010. (programfüzet, Borsiné Sveda Anita szerk.)
TÉKA Tábor 2011. (programfüzet, Borsiné Sveda Anita szerk.)
TÉKA Tábor 2012. (programfüzet, Borsiné Sveda Anita szerk.)
TÉKA Tábor 2013. (programfüzet, Borsiné Sveda Anita szerk.)

Magyar Közlöny 2012. évi 42. szám.

http://www.nagykalloharangod.hu/content.php?pageparent=harangod_tortenete

<http://elelmiszerlanc.kormany.hu/hungarikumok-gyujtemenye>

<http://www.szellemtorokseg.hu/index.php?menu=11&m=unesco>

<https://www.facebook.com/media/set/?set=a.377882428912705.91370.233570170010599&type=1>

Melinda Marinka

ETHNOGRAPHICAL EXAMINATION POSSIBILITIES OF IDENTITY PRESERVATION IN THE CONTEXT OF *HUNGARIKUM-S* AND GASTRONOMY

This study aims to analyze the possibilities for the ethnographical examination of identity preservation in a peculiar medium or a marginal life setting which takes place in a time and space frame that is different from the routine and quotidian activities and events. The location is a folk art camp, about which it can be deduced for the first sight that there is a presence of the effort to preserve and maintain one's identity, as it primarily emphasizes Hungarian national traditions, while it also presents the local and regional ethnographical particularities of the specific setting or location. Beyond the examination of the identity preservation character of the activities offered in the camp, the composition of the camp community also offered a chance to investigate the characteristic features of the tradition-generating events along the line of gastronomy that served the sustenance of local identity from the perspective of ethnographical utilization possibilities. As regards the Hungarian participants residing abroad and a few other international camp participants, it was not very difficult to implement the evaluation of some factors of connection and identity generation appearing in material and virtual space, through which it is possible to find expression for national commitment among Hungarians residing outside of Hungary.